

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

FEMTE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

DR. PHIL. OG THEOL., SOGNEPRÆST.

FEMTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS BOGHANDLER G. E. C. GAD.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

1909—11.

Madame Maria Wulfs født Martens.

Et Tidsbillede.

Af Holger Fr. Rørdam.

En af de mærkeligste Personligheder fra Pietismens Blomstringstid her i Landet var Madame Maria sl. Matthis Wulfs, der mest er bekendt som Præsten Enevold Ewalds Svigermoder og som Digteren Johannes Ewalds Mormoder, men hvis Adkomst til kirkehistorisk Ihukommelse er den Stilling, hun en Tid lang indtog, som et Midtpunkt for den opvakte Kreds i Kjøbenhavn. Det er om hende, Grev C. E. Stolberg-Wernigerode siger: »Die Crone von denen, so in der Stadt (Kopenhagen) dem Herren anhangen, ist Madame Wulfin. Sie hat grossen Verstand und Lebhaftigkeit. Beydes aber ist durch die Salbung geheiligt. Sie betet mit ungemeiner Kraft, und verstehet die Kunst darinne dem Vater seinen Sohn vorzuhalten«¹⁾ — unægtelig stærke Ord af en saa grundig Kjender af det religiøse Livs Foreteelser, som Grev Stolberg var. Man kunde derfor maaske med Føje sige, at denne Kvinde har indskrevet sit Navn i et lille Afsnit af den danske Kirkes Historie, hvad just ikke kan siges om ret mange af hendes Kjon. Men et Modsigelsens Tegn var hun, medens hun levede. Siden var hun saa godt som glemt, indtil de nyere Undersøgelser af det store Haandskriftmateriale, der er levnet fra Pietismens Tid, atter har bragt hendes Navn for Dagen. Da der tillige fra andre Sider er fremskaffet interessante Oplys-

¹⁾ Kh. Sml. 5. III, 797.

ninger til hendes Levnedshistorie, har jeg anset det passende at give hendes Personlighed en lille Plads blandt Bidragene til Skildring af hin bevægede Tid, baade fordi jeg mener, at hun trænger til nogen Æresoprejsning, og fordi jeg ikke tvivler om, at i alt Fald en Del af Digteren Ewalds Begavelse og levende Aand var en Arv fra hans Mormoder. Er hun selv Forfatter af det Digt, hun 1733 indførte i Lars Dalhoffs Stambog¹⁾, kan det ikke nægtes, at hun forstod at forme vægtige Tanker i et smukt Sprog. Men maaske det er af en tydsk Digter. Ogsaa hendes Breve og andre Skriftstykker vidne om, at hun i betydelig Grad havde Ordet i sin Magt.

Paa Grund af sin Iver for at fremkalde Omvendelse, sin hensynsløse Gaaen-paa og sine haarde Domme om hendes Modstandere, særlig de ortodoxe Præster, er hun bleven nedrasket som faa; der var snart ikke det onde, man jo sagde om hende; men naar vi med Upartiskhed nu efterse Akterne, stiller en hel Del sig i et bedre Lys. Det er dog ikke Hensigten her at rejse hende en Ærestøtte, men kun at yde hende Retfærdighed. Hun var i alt Fald en ualmindelig kraftig Personlighed, prøvet under stor Modgang og megen Sygdom, med en stærk Trang til at vinde Tilhængere for Christi Sag, saaledes som hun nu opfattede den. En fin Dame kan man ikke kalde hende, dertil var hun til Tider for grovkornet i sine Udtryk og i sin Adfærd; men hun kjendte sin Bibel og forstod at anvende den; Hoffets fornemme Damer lod deres Ekvipager holde for hendes Dør, naar de, hvad jævnligen kunde ske, ønskede hendes Bistand; for unge Mænd, der havde vendt deres Hjerter til Gud (Henrik Langhorn, Sven Rosén o. a.) var hun som en Moder; den uvidende Hob betragtede hende som en Slags Indrulleringschef eller Hververkaptajn for de helliges Kompagni, saa at Folk kom til hende for at lade sig indrullere mod en Kapitulationssum af 10

¹⁾ Kh. Sml. 5. IV, 361.

Rdl., hvad hun selv har fortalt, men rigtignok ikke indrømmet, at hun nogensinde gik ind paa Tilbudet¹⁾.

Nogle Efterretninger om denne Kvinde vil derfor formentlig ikke savne Interesse.

Maria Martens var formodentlig født paa Stursbøl Gaard i Oxenbøl Sogn i Haderslev Amt, hvor i alt Fald hendes Broder, den tidligere omtalte Conrad Frederik Martens, var født 1683²⁾. Familien stod vistnok i et Klientforhold til den senere Storkansler Grev Conrad Reventlow, der var Amtmand i Haderslev. Maria Martens var antagelig adskillige Aar yngre end ovennævnte Broder. Da hendes Fader senere blev Slotsdegn og Skoleholder i Graasten i Sundeved, er hun opvoxet der. At hun har faaet en god Undervisning i sin Barndom, er kjendeligt nok, ligesom at hun har besiddet et hurtigt Nemme og en klar Forstand. Det danske og det tydske Sprog beherskede hun omtrent med lige Sikkerhed baade i Skrift og Tale³⁾. Naar og under hvilke Forhold det stærke religiøse Gjennembrud hos hende er sket, er os ikke bekjendt. I Sønderjylland var den pietistiske Opvækkelse jo videre fremme end i Kongeriget. Men et mærkeligt Vidnesbyrd baade om hendes tidligt udviklede religiøse Aand og Modenhed er bevaret i et nu meget sjældent af hende udgivet Skrift, om hvilket hun selv siger (1734): »I min Ungdom lærte jeg af Sriver at bede, og da jeg 1711 af Kjærlighed til Gud og mine danske Venner havde verteret hans Bede-Klenodie paa Dansk, da blev den approberet af Worm og Trelund«⁴⁾. Christian Sriver er den berømte og fromme lutherske Theolog (født i Rendsborg 1629, død 1693 som Hofpræst

¹⁾ Se foran, S. 324.

²⁾ Kh. Sml. 5. IV, 366.

³⁾ I et ndf. S. 425 ff. meddelt Brev til Søstrene i Herrnhut beklager hun dog, at hun ikke ret kunde give sit Hjerte Luft i det tydske Sprog, og Grammatiken kneb det med.

⁴⁾ Se ndf. S. 450.

i Quedlinburg), hvis aandrige Opbyggelsesskrifter endnu holdes i Ære baade i Tydskland og her i Landet. Den af Maria Martens besørgede Oversættelse har til Titel:

Chr. Scriver, Gyldene Bøn-Klenodie eller Udtog af alle Bønner og Sucke, som i hans Seelen-Schatz her og der findes. Overs. af M. M.

Af dette Skrift existerer nu, saa vidt vides, kun et Exemplar i Karen Brahes Bibliothek i Odense, men med Trykkeaaret 1718¹⁾. Hr. Landsarkivar G. L. Wad, der f. T. har nævnte Bibliothek under sin Varetægt, har paa min Forespørgsel velvillig tilskrevet mig, som følger:

»Den omtalte Bog, der er forskrækkelig tyk af en lille Octav at være, over 1000 paginerede Sider foruden nogle upaginerede, har som Titelkobber Scriverii Portrait; paa Titelbladet staar »Hos Hieronymus Christian Paulli«. Den er ikke forsynet med noget »Imprimatur«. Efter Titelbladet følger Boghandler Paulli's »Til-Skrift til den Vel-Edle og Vel-Byrdige JOMFRUE, Jomf: Anna Margaretha Lasson, Min Gunstige Velynderske«. Han taler om, at Kvinden med Saligheds Undervisning maa komme Mændene til Hjælp, hvilket ogsaa er Hensigten med dette Skrift, »som en Gudfrygtig Jomfrue M: M: af det Tydske paa vores Maal haver oversat, at det skal indrente GUD saa stor Ære, som Det, der nogen Mand allerede kand have overgivet, hvilket alleene med denne Oversættelse har veret Hendes Øyemærke: Hvorfore Jeg og understaar mig, nu dette Hendes velmeente Arbeyde skal see liusset, samme at tilskrive Vel-Edle og Velbyrdige JOMFRUE ANNA MARGARETHA LASSON; Thi mig siuntes, at det passer sig allerbest, at denne Bog, kaldet Gyldene Bøn Clenodie, til Liusset kand komme frem, som Pauli Skib, der hafde Navn af Tvillingerne, den og ligesom kand have sit Mercke af Tvende Jomfruer, der ere Tvillinger i Dyds og Gudfrygtigheds Øvelser« etc. etc.

¹⁾ Bibliotheca Danica I, Sp. 315.

Tilskriften, der er udateret, er undertegnet af Jomfru Lassons »Ydmygste Tiener H: C: Paulli«.

Saa vidt Hr. Wad, der tillige gjør opmærksom paa, at Jomfru Anna Margrethe Lasson var en interessant Personlighed, Forfatterinde af den første danske Roman »Den beklædte Sandhed«¹⁾; men det ses ikke, om der har været anden Forbindelse mellem hende og Maria Martens end den, at de vare omtrent samtidige Forfatterinder. Bogens Omfang vidner om en meget stor Flid og religiøs Iver fra Oversætterindens Side.

Da det foreliggende Exemplar af Oversættelsen af Scriveres Værk bærer Trykkeaaret 1718, og ikke har den af M. M. omtalte akademiske Approbation, maa det vel være et nyt Oplag af Udgaven fra 1711 (en Titelludgave?). 1718 kunde Marie Martens i ethvert Tilfælde ikke mere kaldes Jomfru, eftersom hun da for flere Aar siden var indtraadt i Ægteskab med Matthias Wulf, en i sin Tid baade anset og dygtig Bygningsentreprenør, sandsynlig lige som Hustruen en Sønderjyde, hvad det for ham skjæbnesvangre Forhold til Familien Reventlow ogsaa kan tyde paa.

Om et af denne Mands Foretagender findes hos F. J. Meier: Efterretninger om Fredensborg Slot, S. 70, følgende:

•Da Fredensborg Slot ligger højt, og der manglede Vand til at nære Fontænerne med, sluttedes der 1726 Akkord med Tømmerhandler Matthias Wulff om at lede Vandet fra Bøgehøj til Fredensborg. Hertil leverede nu Wulff en uendelig Mængde Rørtræ, Metal- og Blyrør med Tilbehør, som nedlagdes af en Vandmester og to Svende, medens en Underofficer, en Trommeslager og 60 Soldater i lang Tid havde travlt med det fornødne Jordarbejde«.

Et andet af M. Wulfs store Foretagender bragte ham, uden hans Skyld, stor Sorg og Ulykke. Herom beretter

¹⁾ Danske Saml. 2. R. V, 358 ff. Jvfr. Schönau, Danske lærde Fruentimmer II, 934 ff. D. biogr. Lex. X, 104.

Dr. L. Bobé i sine »Bidrag til Joh. Ewalds Levned« (Tilskueren for Marts 1904):

»Matthias Wulf var en søgt og anset Bygningsentreprenør i Kjøbenhavn. Han havde flere store Bygningsarbejder under Hænder, da han 1723 indgik Kontrakt med Kjøbenhavns Overpræsident, General, Greve Christian Ditlev Reventlow, Dronning Anna Sofies Broder, om at foretage en gennemgribende Restauration og delvis Ombygning saavel af den saakaldte Storkansler-Gaard, der strakte sig fra Købmagergade til Pilestræde, som ogsaa af en anden stor Gaard, der tilhørte Generalen. Dennes Hustru, Grevinde Benedikte Margrethe født Brockdorff, hvis store Kløgt og mandhaftige Energi er lige saa bekendt som hendes mange uheldige Egenskaber, især Pengegriskhed og Hjerteløshed, blev Kilden til Wulfs Ulykke. Hun opholdt Arbejdet under alle mulige Paaskud og chikanerede ham paa enhver Maade. Ved Udgangen af Aaret 1725 var Arbejdet færdigt, men Reventlow nægtede at foretage Syn af Bygningerne og at betale Wulf den betydelige Sum Penge, han skyldte ham. Wulf opbrugte sin sammensparede Kapital, 10,000 Rdlr., til at betale Haandværkerne med. 1728 var hans Gæld med Renter 17,000 Rdlr. Forgæves rejste han hos Grev Reventlow Krav paa en Erstatning af 10.000 Rdlr. for »Kredits, Velfærds og Helbreds Spilde«. Kort efter afgik han ved Døden. Hans Enke, Marie Martens, fik Bevilling til at sidde i uskiftet Bo med sine fem Børn. 1729 nedsattes en Kommission (bestaaende blandt andet af Gehejmraad V. Lerehe, Generalbygmester Ernst og Overlandbygmester Krieger) til at undersøge den afdødes Mellemværende med Grev Reventlow, og deres enstemmige Kendelse faldt ud til Fordel for Wulfs Enke. Det siges, at Wulf var en retskaffen og paalidelig Mand, der var bleven ulykkelig ved at være kommen i Handel med Grev Reventlow, ja har haft ham sin Ruin og endelige Død at takke, og den alene maa tilskrives den elendige Tilstand, i hvilken han efterlod sin Enke. 1730—31 førte Enken

Processen mod Reventlow ved Højesteret for at erholde de endnu efter Kontrakten resterende 2000 Rdlr., som skyldtes hendes afdøde Mand¹⁾. Paa én Undtagelse nær er Assessorernes Vota ganske ubetinget paa Wulfs Side«.

Som Prøve paa Højesteretsdommernes Udtalelser kan hidsættes Assessor Skouboes Votum:

»Matthias Wulf har været ulykkelig derved, at han er kommen i Handel med Grev Reventlow og hans Dame, ja har haft dem sin Ruin og endelige Død at takke; ja dem kan tilskrives den elendige Tilstand, som Wulfs Enke er efterladt i. Og om Wulf kan være bleven salig ved hans Enterprise, saa er han ikke bleven rig, men tvertimod fattig. Wulf har gjort alt det, han burde, ja meget mere, end ham tilkom efter Contracten. — Confirmerer Commissariernes Dom i alle sine Puncter«.

Da Højesterets Dombog for disse Aar ikke er bevaret, kjendes Dommens Ordlyd ikke. Men nævnte Forfatter tilføjer! »Enken har dog faaet nogen Erstatning tilkjendt«. Endvidere tilføjer han:

»Under de mange Sorger og Genvordigheder, der hjemsogte Matthias Wulfs efterladte, søgte Enken Trøst og Tilflugt hos Præsten Enevold Ewald, en af hvis ivrigste Tilhængere hun snart blev, og betroede ham sin ældste Datter Maries Opdragelse, og da Præsten fattede Kjærlighed til sin Plejedatter, blev hun i Aug. 1730 hans Hustru Hun var født 23. April 1715 i Kjøbenhavn og altsaa da næppe 15¹/₂ Aar gammel«.

Af den Fortegnelse over »Kjøbenhavns Huse og Indvaanere efter Branden 1728«, som 1906 er udgiven af Kjøbenhavns Brandforsikring (S. 244), ses, at »Marie sl. Matthis Wulfs« 1729 var Ejerinde af en Gaard i Grønne-gade, hvor hun boede med 3 Børn, 1 Karl og 1 Pige, og at hendes Broder, »Kommissionær« Conrad Frederik Mar-

¹⁾ Generalfiskal Ursin optraadte som Grevens Fuldmægtig.

tens boede i samme Hus¹). I denne Broder, der tilhørte samme religiøse Retning som Søsteren²), har denne vistnok haft en god Støtte. Hendes slette økonomiske Forhold maa dog snart have nødt hende til at sælge Gaarden, da vi senere finde hende boende til Leje paa forskellige Steder. Særlig er bekendt hendes Bolig (1733) i Peder Mortensens Ejendom, »den forgyldte Oxe« paa Gammeltorv, der ved de gudelige Forsamlinger, hun holdt her, vandt en vis Navnkundighed og spotvis kaldtes »den hellige Oxe«, en Benævnelse, som Ejeren ikke var glad ved.

Det første, vi høre om Mad. Wulfs, tyder dog ikke paa noget skarpt Brud med Præsterne. Vi vide i alt Fald, at hun jævnlig modtog Besøg af sit Sogns Præster under hendes Mands Sygdom og paafølgende Død, ligesom under de ret hyppige Sygdomsanfald, hun selv var underkastet. Men den Iver, hvormed hun kastede sig ind i Forsamlingslivet, frembragte i hin intolerante Tid et Brud, som vi nu ikke finde tilstrækkelig motiveret. Som Baggrund for den Frygt for al selvstændig Menighedsbevægelse, der havde grebet de orthodoxe Præster, maa dog erindres om samtidige Forhold i det protestantiske Tydskland, hvor vilde Sværmerier havde vist, at Vejen fra de frommes Forsamlinger til en separatistisk Kreds, fyldt af et glødende Had til alt lovordnet Kirkevæsen, ikke var lang.

At Mad. Wulfs er bleven indtaget af Zinzendorfs Personlighed og varme Forkyndelse under hans Besøg i København i Sommeren 1731, fremgaar bl. a. deraf, at da to

¹) Om C. F. Martens se Kh. Sml. 3 R. I, 387, 4 R. I, 643. 651 (hvor Lin. 9 f. o. hilser rettes til hilses). 5 R. IV, 366 ff. Oldendorp, Geschichte der Mission der evang. Brüder auf St. Thomas etc. (Barby 1777) S. 460.

²) Senere blev Martens et fremragende Medlem af Brødremenigheden; Mad. Wulfs. var vel en Veninde af Herrnhuterne, men er dog næppe indtraadt i deres Samfund, hvilket derimod var Tilfældet med Anna Wulf, der vistnok var hendes Datter og som døde 1742. En anden Datter af Md. Wulfs er omtalt i Kh. Saml. 5. I, 750—2.

Herrnhutere senere i samme Aar kom hertil og drev paa den i deres Forsamlinger sædvanlige Adskillelse af Kjønnene, saa paatog Mad. Wulfs sig efter Baronesse Söhlen-thals Opfordring at forestaa Kvindemøderne, der skulde holdes 2 Gange om Ugen¹). Denne herrnhutiske Ordning vandt dog ikke Bifald blandt de opvakte i Kjøbenhavn og maatte snart opgives, saa meget mere som Forordn. af 5. Febr. 1732 i det hele gjorde det vanskeligt for Forsamlingsfolkene at mødes uden at paadrage sig Tiltale.

Et mærkeligt Udtryk for den Stemning, der fyldte Mad. Wulfs, efter at hin Forordning var udkommen, have vi i følgende Brev til »Søstrene« i Herrnhut, skrevet Natten før de to ovennævnte Medlemmer af Brødreminigheden (Tobias Friederich og Melchior Zeisberger) begav sig hjem, og medgivet dem ved deres Afrejse²).

An die Hertzvielgeliebten Schwestern der Gemeine zu
Herrnhut.

Hafniæ d. 12. Febr. 1732.

2 Thess: 2. v. 13. also sind wir schuldig der getreue Gott hertzlich zu loben für unser höchstgeschätzter theurer Herr Graff samt der gantzen heiligen Gemeine zu Herrenhuht, dessen erweckungen, erbauungen, ermunterungen und fürbitte wir genossen; und wollen wir hiedurch suchen uns ferner im Gebeth zu vereinigen mit Ihnen ins gesamt, insonders aber mit unsern in Jesu hertzinniglich geliebte Schwestern.

Des das Hertz voll ist pflegt der Mund überzugehen, mit mir aber gehts in teutscher sprache so nicht an, den mein Hertz ist voll Liebe und Lob gegen meinen getreuen allerliebsten Heiland für alle die præparatorien er in diesen Zeiten |: da das laue Christenthum fast überhand genommen hätte :| blicken lasset, als solte sein Reich baldt in Kraft herfürbrechen.

¹) Kh. Sml. 5. IV, 754.

²) Brevet meddeles efter Heibergs Afskrift fra Ark. i Herrnhut. De mange Fejl mod den tyske Grammatik maa vel tilskrives det Hastværk, hvori Brevet er skrevet i en sen Nattetime.

Das fener ist hie u. her angezündet, doch bey uns glimmet es nur noch wie unter der aschen, der Satan, der ein widersteher ist, ist auf seiner Huht, und wirds uns nach u. nach offenbahr, wer an seinen joch ziehet, wie fein sies bishero mit den Mantel der Heucheley zu bedecken gewust, andere sind gröher, den weg des friedens wissen sie nicht, ach! sie sind blind und tappen mit der hand etc: wir wollen aber, in Jesu theure und hertzliebste Schwestern, uns im gebeth gemeinschaftlich vereinigen, die wir Glieder an einem Leibe sind, worunter ich armer wurm das allergeringste u. unwürdigste bin, |: den ich bin leider allzu frey und munter, wo bey die eigenheit sich so gerne einschleichen will :|. Süssester Heyland! der du an mir, dein nichtigstes Schäflein, deine Gnade desto grösser erwiesen, las meine munterkeit stehts zur verherlichung deines allerheiligsten [Nahmens] gereichen und mein Hertz mit Lobes Liedern stets voll seyn!

Die Theure Seele Frau Bar: Söhlenthal hat mir ohnlängst mit niedergeschlagenem gemüthe erzehlet, wie es auch in Hhuht gefährlich aussahe, und wenss dazu kommen solte, dass sie hinwieder nach Böhmen und Mähren hinein solten, und wo das geschieht, werden sie in Kerker und aller Elend sterben müssen, sprach Sie: Nun weiss Gott, wie hertzlich ich Ihnen liebe, unser süsser Heyland hat mein Hertz in seiner Liebe reecht vest an Ihnen verbunden; aber dennoch hats mir im geringsten nicht betrüben können |: vielleicht hat also seyn sollen, um Ihr damahls aufzurichten :| also hoffe ich, es wird nichts drauss werden, wanns am gefährlichsten aussieht, so können wir mit Abraham dennoch glauben auf Hoffnung, da nichts zu hoffen ist; denn unser König ist mächtig seine getreuen unterthanen zu beschützen, er mache uns nur getreu, ach! ja getreu bis in den Tod, so werden wir etc. Apocol: 2, Ach das Er uns allezeit allein besitzen und beherrschen möge. Mein höchstes Licht! stos alles aus, nim alles hin, was uns von Dir will trennen etc: Die Frau B: Sölenenthalin aber habe ich mit lachendem Mund geantwortet: schadt nichts, sols endlich so seyn, das sie hinaus müssen, so hat unser Lieber Heylandt schon gesehen, wie sein Reich dadurch ausgebreitet werden kan, Ihrer werden nicht viel in Kerker verschlossen,

das wird er nicht zugeben, sondern sie werden hin und her vertheilet, und alsdann werden sie gantze König-Reiche und Fürstenthümer anstecken, dass sie bekehret, und zu Gott gezogen von der Finsterniss zu seinem wunderbahren Licht. In Hhuht sitzen diese theure Seelen und dienen Gott, und saugen stets seine Brüste, vielleicht müssen sie nun mit David entwohnet werden, und anderswo in seinem Weinberg hin zu arbeiten gehen. Hhuht wird den noch einen Garten Gottes bleiben, wo immerhin junge Bäume gepflanzet, die nach und nach, hin und her, in aller welt sich ausbreiten, und fruchte tragen. Gott erhalte nur unser allerliebster Theurer Hr. Graf Zinzendorf, das er ferner in viele, viele Jahren ein auserwehltes Rüstzeug Gottes seyn mag. Da durch ist die oberwehnte theure Seele wiederum recht munter und gelassen worden; anitzo aber ist Sie, zugleich mit Ihr Herr und Fr. Seudewitz |: welche 3 ein Kleeblatt seyn, die ich wahrlich für die theuresten Kleinoden an der Gemeine Gottes in Norden ansehe :| und andere mehr, zimlich niedergeschlagen, wie die Lieben Brüder wohl mundtlich erzählen werden. Sie haben wohl bey diesen troubeln zeiten ein weiteres aussehen, sonst hätten sie sich um die äusserlichen umständen so viel nicht zu bekümmern. Ich werde, wils Gott, ehestens zu Ihnen hinaus fahren, den ich weis, dass Sie auch nicht wenig um mein Schwieger Sohn Hr. Ewald bekümmert seyn, da nun ernstlich dran gearbeitet wird, Ihn aus den weg zu reuten. Ich lass Gott walten; wo sie ihn auch hinjagen, wird doch zwischen den Satan und ihm kein Alliance. Gott wird schon ausersehen haben, wo er den Teufel am meisten abbruch thun kan; zwar ist meine Tochter mit das andere Kind schwanger, und schon die helfte, aber der Herr Jesus reinige Ihr nur mehr und mehr von alter Eitelkeit, so wird Sie alles dulden können. Was uns äusserlich kan angethan werden, ist lange nicht so empfindlich, aber das hier so schmälich von Gottes Wort geredet wird, Kyrieelison. Es ward hier das Bibel-lesen und das wort Gottes zu erwegen verbohten, nemlich solche Versammlungen, wo das geschah; aber nun extendiren sie des Königs befehl alzuweit; als zum Exempel, der Policeimeister kam heute nachmittag zu mir, und sprach: Ich bin euer

Freund und wil euch nochmahl ernstlich warnen, es wird euch gross leid geschehen, wen Ihr nicht aufhören wird, Ihr habt am Sonabend Versammlung gehabt. Ich antwortete: Ihr irret, gesterabend haben mir wohl 10 fromme Schwestern und Bruder besucht, da waren die Hhuutschen Brüdern mit, wir waren aber ohne Bibel etc. Nein, das weiss ich auch, gestern habt Ihr nur mit einander geredt, am Sonabend habt Ihr gesungen und gebehtet. Ich rief mein Mädgen und lies Ihr sagen, wer hie gewesen; sie antwortede: Mutter und Ihr leiblicher Bruder sungen allein, darauf kam Henrich Langhorn und eine Witwe dazu. Wie ich nun nach dachte, das wir in warheit nicht mehr waren, schoss mir ein Trieb wie ein Pfeil ins Hertz, er muste bey mir sitzen, das ich einige sprüche vor Ihm catiehecirte. Er entschuldigte sich, er hatte ordre von hoher hand etc. Ich antwortete: Ich wolte, dass was ich itz sagen wil, wiederum dahin referirt würde: glaubet mir, und erinnert euch, wann ich tod bin, mein wort, ich bin kränklich, Ihr aber werdet erleben: Es sind so schwer gerichte Gottes über Copenhagen und ländern als über ein ohrt mit (?). Ihr werdet aber ein viel schwerers Gericht erfahren, wann sie also fortfahren. Hier sind täglich über 1000 gottlose Versammlungen, und keinem wird ein drowort gesagt, ohn allein wo man suchet Gott zu dienen, für dem König und allen Menschen zu bitten, und das sogar, das nicht zwey bis 4 mögen zusammen seyn. Ich glaube, Gott spricht anitzo wie zu Mose: Lass mich etc: Es komt mich wahrlich auch also für. Gott sey uns gnädig nach seiner gütte etc. Ich habe mich zu lange bey denen umständen aufgehalten, das macht, ich werde die lieben Brüder nicht mehr sprechen, und ich muss Ihnen hertzliebste Schwestern doch zu erkennen geben, wie weit es der Teufel bringen kan unter denen, die gute Christen heissen wollen; mich jammerts nichts so sehr, als dass sie unsern lieben König einen solchen blauen dunst für die Augen mahlen, dass Er sich Ihrer Sünden theilhaft machen soll, ach! Vater vergib! Sie wissen nicht was sie thun, und lass es ja unsern lieben König nicht zugerechnet werden, vergib! Du weist, wie sie Ihn so viel lügen vorbringen, steure doch den Hoffarts und Lügen-Geist, ach Herr Jesu! Du bist ja dazu in

die welt erschienen, dass Du des Teufels wercke zerstöhrest. Ach! Hertz Liebste Schwestern! lasset uns behten mit und für einander, ach dass doch bekehret werden möchte die zu bekehren sind, für allen Dingen last uns auf uns selber acht haben, wachen, behten und streiten. Durch den Glauben werden wir auch siegen in die Kraft Christi. Ich schliesse im Nahmen Jesu mit den Worten Paulj 1 Thessalonik: 5 v. 23. 24. 25. Die gesamte Schwester und Brüder grüssen hertzlich, und haben mirs vorhin gebethen, sie können aber nicht mit unterschreiben, weil der wächter schon 2 gerufen, also ist allein Ihre geringste Schwester und verbundene D(ienerin)

Maria sl. Matthias Wulffs.

P. S. Dass ich so spät und eylig schreibe, geschieht, weil mir sehr spät angesagt ward, die Brüder wollen Morgen frühe reisen, ich wil mir nun im Schoss meines süßen Heylandes niederlegen, da werden wir uns finden, ach ja Herr Jesu, unsträflich in deinem Blut gereinigt. Amen, halleluja.

Jeg antager, at enhver nogenlunde velvillig Læser vil indrømme, at det ikke er nogen ubetydelig Kvinde, der har skrevet dette Brev. Naar hun selv skildrer sig som »desværre altfor fri og munter«, saa er det formentlig træffende, og der er næppe nogen Tvivl om, at det netop var dette muntre og haabefulde Sind, der ikke blot satte hende i Stand til at bære de store Skjæbnens Omvexlinger, som havde ramt hende, men ogsaa, trods megen Sygdom, at bevare Sjælskraften til at møde de stærke Angreb, som siden gjordes paa hende, uden i nogen Maade at give tabt, saa det snarere var hende end hendes Modstandere, der gik af med Sejren.

Hvad Mad. Wulfs i Brevet til Søstrene i Herrnhut fortæller om sin Forhandling med Politimester Torm, der ikke kaldte hende for sig, men selv gik til hende for at faa hende til at holde inde med Forsamlingerne, viser, at hun betragtedes som en Fører, der maatte tages et vist Hensyn til. Hun stod jo ogsaa i meget venskabelig Forbin-

delse ikke blot med det fornemme »Kløverblad«, som hun nævner, men ogsaa med Mænd som Hofprædikant og Professor Reuss, Præsten Rohn ved Petri Kirke o. a.¹⁾, og vi have tidligere set, hvor indtagen den unge Svensker Sven Rosén var bleven af Livet i den af hende ledede opvakte Kreds i Kjøbenhavn i Foraaret 1733, og at han ved Omtalen af denne stiller Mad. Wulfs først i Rækken — foran Mænd som Bluhme og Jerichow — naar han nævner de vigtigste Personer, han var kommen i Forbindelse med, og at han efter sin Bortrejse holdt Forbindelsen med Mad. Wulfs vedlige, og at hun gav ham udførlig Efterretning om den unægtelig ogsaa mærkværdige Opvækkelse, hendes Ven, Fændrik Henrik Langhorn, havde fremkaldt paa Christiansø²⁾.

Af hvad tidligere er meddelt³⁾, vil det erindres, at i og for sig var mindre gudelige Forsamlinger ikke forbudte, vel at mærke, naar man ikke gav sig af med Udlægning af den hell. Skrift, fordi derved formentlig gjordes Indgreb i Præsternes Embede. Mad. Wulfs fortsatte derfor med hvad man vel nu vilde kalde Bedemøder. Men da det var noget den Gang fremmed og uvant, at Lægfolk gav sig af med sligt, og da der vel heller ikke altid var den tilbørlige Orden ved disse Møder⁴⁾, der jevnlige trak sig ud paa Natten og bestod af et meget blandet Selskab, saa kom der forskjellige Rygter ud blandt Folk, om hvad der foregik, og Skylden for de formentlige Uordener rettedes især mod Mad. Wulfs, der dog utvivlsomt havde en god Hensigt med hvad hun foretog sig, om hun ikke altid gik frem med tilbørlig Forsigtighed. Desuden var der blandt dem, der samledes hos hende, vistnok adskillige urolige Aander, der, paavirkede af Dippels, Gichtels og Arnolds Skrifter, hældede til Sværmeri og Separatisme. Endelig

¹⁾ Kh. Sml. 5. IV, 296—97.

²⁾ Kh. Sml. 5. IV, 136. 233. 235—6. Jfr. K. S. 4. I, 642 ff.

³⁾ Kh. Sml. 5. R. IV, 759.

⁴⁾ Naar Md. Wulfs om Sommeren laa paa Landet, overlod hun sin Pige at forestaa Møderne. Kh. Sml. 5. IV, 299.

vakte det betydelig og for Mad. Wulfs ubehagelig Opsigt, da den rige Vinhandler Matthis Nordrup, der med sin Hustru havde staaet i venskabelig Forbindelse med hende, brat trak sig tilbage, fordi han mente, at hun havde øvet en uheldig Indflydelse paa hans Hustru, som derved var falden i stærk religiøs Anfægtelse¹). Det synes at være gaaet Mad. Wulfs nær til Hjertet, at hendes gode Ven Nordrup saaledes havde forladt hende, hvorfor hun 24. Nov. 1733 skrev til ham for om muligt at kalde ham tilbage. »For Eders Oprigtigheds Skyld vil jeg bede, at I vil gjøre mig den Ære at besøge mig, som jeg længes efter«. I ethvert Tilfælde vilde hun bede ham »betænke sin Sjæls høje Værd, og at der ikke er nogen anden Vej til Salighed uden den, som den korsfæstede Jesus har aabenbaret i sit Ord«²). Brevet maa været kommet ud blandt Folk, da Afskrift findes i flere Samlinger fra hin Tid. Naturligvis gav det Anledning til mindre velvillige Bemærkninger.

Det livlige Gemyt, Mad. Wulfs besad, gjorde hende tilbøjelig til at bruge stærke Ord, og at tilsidesætte de Hensyn, Forsigtighed krævede under de daværende, for Pietisterne vanskelige Forhold. Det maatte saaledes vække Forargelse, naar hun om den gamle, men af de fleste højt agtede Pietistfjende, Provst Morten Reenberg, sagde, at han var et udvalgt Djævelens Redskab, der prædikede flere Mennesker i Helvede end i Himmerig ved sine mange Lignelser³). At Mad. Wulfs havde uddelt nogle Exemplarer af Chr. Davids Traktat om »de 8 Saligheder«, blev under de spændte Forhold gjort til Anklage mod hende, skjønt hun ikke havde nogen Del i Skriftets Udgivelse, end mindre i den for mange anstødelige Titel paa sammø⁴).

Da Christian VI i Novbr. 1733 efter Grev Stolbergs

¹) Kh. Sml. 3. IV, 84 ff. 5. IV, 302 ff.

²) Hele Brevet er trykt i Kh. Sml, 3. IV, 84—86.

³) Kh. Sml. 5. IV, 311. Lignende Ytringer smst. S. 298.

⁴) Kh. Sml. 5. III, 694 ff. Jfr. ndf. S. 435. 447. 450.

Tilskyndelse bestemte sig til at nedsætte en Kommission, der skulde undersøge de Anker, som i stærke Udtryk fremførtes mod Pietisterne af de ortodoxe Præster, var der, næst Præsten Ewald, ikke nogen, mod hvem saa mange Klager rejstes som mod hans Svigermoder, Mad. Wulfs¹⁾. Det var Præsterne Kølischen, Kaasbøll og Chr. Reenberg, der anspændte al Kraft for at faa hende fældet af Kommissionen. Men Udfaldet svarede ikke til Bestræbelserne. Ved Benyttelsen af de mange af ovennævnte Præster ved Notarius publicus optagne Vidnesbyrd mod Forsamlingsfolkene og særlig mod Mad. Wulfs²⁾ er der desuden den Vanskelighed, at det ikke altid fremgaar af dem, om de angaa Tiden før eller efter Udstedelsen af Forordn. af 5. Febr. 1732, hvilket spiller en ikke ringe Rolle med Hensyn til Bedømmelsen af det Spørgsmaal, om hun havde foretaget noget ulovligt eller ikke. Selv holdt hun paa, at hun ikke havde handlet imod den nævnte Forordnings Ordlyd³⁾.

Her skal nu meddeles: I. Udtog af Kommissionens Protokol, saavidt Mad. Wulfs angaar, II. nogle Indlæg for Kommissionen fra hendes Anklagere, samt hendes Besvarelser af samme. Begge Dele er uddragne af Heibergs Samlinger.

I.

18. Jan. 1734: Mad. Wulfs, som Hr. Kølischen (Kappellan ved Frue Kirke) beskyldte for at lære egen Fuldkommenhed⁴⁾, for at holde Forsamlinger og for at paastaa, at Præsterne »vare forgivne af Ortodoxi«, skal, hvis han vil indlade sig med hende, citeres til næstkommende Fredag 22. Jan. og confronteres med ham efter Sagens Be-

¹⁾ Jvfr. Danske Saml. IV, 86.

²⁾ I Kh. Sml. 5. IV, 291 ff. er en Del saadanne Notarialvidnesbyrd meddelte, som vel at mærke næsten alle skrive sig fra Personer, der vare Pietismens Modstandere og derfor vare tilbøjelige til at udlægge alt til det værste, hvad der vedrørte Forsamlingerne.

³⁾ Forordningen af 5. Febr. 1732 findes trykt i K. S. 5. II, 320.

⁴⁾ Jvfr. Kh. Sml. 5. IV, 298.

skaffenhed. — Da Hr. Kølichen indkaldtes, og det vedtagne forelæstes ham, erklærede han, at han ikke gjerne vilde confronteres med Mad. Wulfs som et Fruentimmer. Kommissionen vedtog dog at indkalde Mad. Wulfs til om Fredagen, og Kølichen lovede saa at møde.

22. Jan. Forelæstes for Mad. Wulfs Kølichens Erklæring¹⁾. Hvad Forsamlingerne angik, tilstod hun, at hun før allernaadigste kongelige Forbud (af 5. Febr. 1732) havde holdt saadanne to Gange om Ugen, men efter Forbudet var det ikke sket. Angaaende den egne Fuldkommenhed svarede hun, at hun aldrig havde talt derom, men vel havde sagt, at man kunde bringe det meget videre, end det plejede at ske, naar man holdt ud med behørig Troskab og anraabte Frelseren om Kraft dertil.

25. Jan. forelæstes Mad. Wulfs Svar²⁾ for Mag. Kølichen, der erklærede, at han havde fundet det af den Beskaffenhed, at hun selv havde tilstaaet ham alle hans Poster, hvorfor han ikke kunde give noget videre Svar, men refererede sig til det forrige. Og da det netop drejer sig om den Sag, som Menighedens øvrige Tjenere tænker at bevise med ham, saa vilde han henholde sig til de videre Beviser, som endnu vilde forekomme til hans Sags Bekræftelse, for at, naar det videre udføres, hvad han har angivet, alt, hvad der kunde bidrage noget til Sagens Oplysning, kunde blive holdt frem.

Derefter indkaldtes Mad. Wulfs, og Kølichens Erklæring forelæstes hende; hvortil hun svarede, at hun be- raabte sig paa sit skriftlige Svar.

29. Jan. Hr. Kaasbøll (Sognepræst ved Helliggejst Kirke) mødte med sit Indlæg³⁾ og erklærede, at han vilde føre Beviser for alt, hvad han havde angivet mod Hr. Ewald, Hr. Holst og Mad. Wulfs.

1. Febr. Hr. Kaasbøll faar Befaling at give Ewald,

¹⁾ Se ndf. S. 438.

²⁾ Se ndf. S. 439.

³⁾ Dets Indhold fremgaar af Md. Wulfs Svar S. 444.

Holst og Mad. Wulfs Extrakt af sin Klage imod dem. Det lover han.

5. Febr. Mad. Wulfs, Hammecke og Hr. Buurmesters Fuldmægtig (And. Røpke) skulde snarest indkaldes og spørges, om de have holdt Forsamlinger efter Forbudet.

Ewald og Md. Wulfs skulle forhøres om deres Besøg mod Mandens Villie hos Mad. Nordrup og adspørges om bemeldte Brev¹⁾.

8. Febr. Mad. Wulfs kommer frem, og hendes Svar²⁾ til Hr. Kaasbøll oplæses i begges Nærværelse. Kaasbøll fik Svaret, som han skal besvare paa Mandag.

18. Febr. I Anledning af en Klage af Hr. Mossin (Sognepræst ved Trinitatis Kirke) over Hr. Ewald, fordi han havde patroniseret de uordentlige Forsamlinger hos Mad. Wulfs, med Spørgsmaal om, hvorfor han ikke havde afholdt sin Svigermoder derfra, svarede Ewald: Det kunde ikke bevises, at han havde favoriseret Konventiklerne. Hvad hans Svigermoder angik, da vidste han vel, at mange fromme Sjæle omgikkes med hende. Men han vidste ikke, at hun havde holdt Forsamlinger, siden de vare forbudte af Hs. Maj. Imidlertid havde han formanet hende til i sin Omgang med andre at bruge al mulig Forsigtighed, at hun ikke skulde faa Udseende af at holde Konventikler eller paa nogen Maade blive anstødelig. Han troede ogsaa, at hun havde iagttaget dette. — Mossin mente, at Ewalds Forklaring i Virkeligheden stadfæstede hans Paastand; thi hvad var det, at »nogle gudfrygtige Sjæle samledes hos Mad. Wulfs for at opbygges«, andet, end at hun holdt Konventikler eller Privatforsamlinger? — Hertil svarede Ewald, at han ikke havde sagt, at hans Svigermoder holdt Forsamlinger; man kunde omgaas med hinanden uden at holde Forsamlinger; det første havde Hs. Maj. ikke forbudt; man plejede jo ikke at udelukke nogen, og naar man snart maatte omgaas den ene og snart den anden,

¹⁾ Maaske det i K. S. 3. R. IV, 84—6 trykte Brev.

²⁾ Se ndf. S. 444—449.

saa var der dog ikke noget ondt i at tale med hinanden om opbyggelige Ting, og af denne Beskaffenhed var hans Svigermoders Omgang med andre. — Mossin henstillede til Kommissionen at dømme, om Ewald havde modbevist hans Beskyldning.

19. Febr. Kaasbøll og Mad. Wulfs mødte. K.s Replik læstes¹⁾. Der blev tilstaaet Mad. W. en Afskrift af den.

24. Febr: De samme mødte. Mad. W.s Svar oplæstes²⁾. Kaasbøll lod tilføre Protokollen: 1. Hvad det af Mad. W. forlangle Bevis ved Vidner angaar, saa tænkte han at godtgjøre det altsammen saavel ved levende Vidner som ved Dokumenter. 2. At hun nægtede at vide noget om en separeret Menighed og om de Bønner, som skete deri, var ganske falskt. Han vilde tilstrækkelig godtgjøre, at dette var hende vel bevidst. 3. Hendes Erklæring ang. Traktaten om de 8 Saligheder lød nu ganske anderledes end i hendes første Svar. Dog blev han ved, at dette Skrift var falskt, fanatisk og anstødeligt. 4. Hendes store Inveetiver og grove Beskyldninger, som hun havde lagt baade paa ham og paa alle de andre Præster i Kjøbenhavn, vare ligesaa usandfærdige som uforskammede. Han bad om, at denne hendes Dumdristighed maatte refereres til Kongen, da hun med Skjælden og Skam havde belagt dem, som dog af Gud og Kongen paa retmæssig Maade vare satte til Læreembedet, men tillige ikke skammede sig ved egenmægtig at opkaste sig til Læremester efter det af hende foregivne almindelige Kald, der dog ikke tillod hende den Myndighed, som hun har taget sig i sine Forsamlinger, som han videre agter at bevise.

Mad. Wulfs bad om i sit Svar, istedenfor »vore kjære Præster i Kjøbenhavn«, at faa indsat »en Del af vore kjære Præster i Kbhvn«. Derefter dimitteres hun.

5. Marts. Vinhandler Matth. Nordrup kaldes ind. Hr.

¹⁾ Se ndf. S. 449.

²⁾ Se ndf. S. 450—1.

Christian Reenbergs Indlæg læses. Nordrup erklærer, at det var saaledes med hans Kone passeret.

Ewald og Mad. Wulfs kaldes ind, og der forelæses dem, hvad Reenberg havde klaget og Nordrup tilstaaet. Ewald siger, det kan ej bevises, at han har vakt Uro hos Mad. Nordrup. Han havde været i Nordrups Hus, ja Hr. Nordrup havde selv ladet ham hente i sin Vogn til sin syge Kone og tværtimod aldrig forbudt ham at komme i sit Hus. Ja, da Ewald sidst havde besøgt Nordrup og talt adskilligt med ham om Kristendommen, havde Nordrup midt i Samtalen sagt: Maa jeg ikke kalde paa min Kone? Hvilket ogsaa skete, hvorpaa Ewald havde fortsat sin Tale og tilsidst venlig var bleven dimitteret af dem begge. Da E. saa ved Rygter, der gik om i Staden, havde hørt, at han ikke mere vilde være velkommen hos dem, var han uden Nordrups Forlangende af sig selv bleven borte.

Mad. Wulfs sagde, at det kunde aldrig bevises, at hun nogensinde havde skrevet til Mad. Nordrup eller været hos hende, efterat Hr. Nordrup havde forbudt hende det. Ved Michaelis [1733] havde hun efter sin Tilbagekomst fra Landet skrevet til Mad. Nordrup; Lejligheden dertil havde været en tydsk Sang: So sieh, ringet recht, wenn Gottes Gnade anfänget, som hun havde sendt hende. Hun bad om, at Brevet maatte blive fremlagt in originali.

11. Marts. Mad. Wulfs kom for. Hr. Chr. Reenbergs Angivelse forelæses. Hun svarer: Sin Omgang med Guds Børn har hun i sit sidste Skrift forklaret; Forbudet har hun ikke overtraadt.

Reenberg ytrer: Da Mad. W. ikke er bleven examineret af nogen Sognepræst efter Forord. 12. Juni 1716, heller ikke er tagen i Ed af Magistraten efter denne Forordnings Indhold, Art. 17; ligesom Art. 8 ogsaa melder, at en Læremesterinde ikke lettelig skal kunne antages, med mindre hun forpligter sig til alene at informere unge

Piger eller ogsaa Drengene under 4 Aar¹⁾, saa veed han ikke, hvorledes han skal betegne det — hvad han klart vil bevise — at i Mad. Wulfs Bolig et Selskab paa 6 à 8 Personer har haft deres Ind- og Udgang indtil henimod Kl. 3 om Natten. At dette er sket, kunde de Folk, som har boet i Hus med hende og Peter Mortensen i »den forgyldte Oxe« samt hans Kone tilstrækkelig godtgjøre²⁾. Saa meget vidste man, at de havde begyndt med en Sang, men om Natten var der bleven endt med en Skraben med Stole, Trampen og Stampen. Af en saadan Adfærd i en Enkes Hus kunde man ikke andet end slutte, at der havde været Forsamlinger, hvorfor Mad. Wulfs burde sige, hvem de Folk var, som paa den Tid vare komne til hende.

Mad. Wulfs bad om, at det maatte paalægges Hr. Reenberg at bevise alt dette med Vidner, men ogsaa at det maatte være hende tilladt at føre sit Modbevis og godtgjøre, at det er lutter Usandheder, Hr. Reenberg har troet paa.

26. Marts. Ewald forlanger, at Chr. Reenbergs sidste Beskyldning mod hans Svigermoder skal meddeles hende, hvilket bevilliges.

7. April. Mad. Wulfs Svar paa Reenbergs Indlæg læses³⁾.

¹⁾ Af Forordn. af 12. Juni 1716 kan følgende her anføres:

8. Saasom adskillige af Kvindekjønnen, dels Enker, dels ugifte, sig haver nedsat, Skoler at holde, kan det dennem vel bevilges, naar de tilforn af Præsterne ere overhørte, og af Øvrigheden samtykte. Men herefter antages ikke lettelig en Lære-Mesterske, uden det maatte være, at de bleve forbundne til at undervise Pigebørn alene, samt Drengbørn under 4 Aar gamle, og ej derover.

16. Skulde nogen Skoleholder eller Skoleholderske befindes enten ufittig og forsømmelig eller uskikkelig i Liv og Levned, saaledes at han eiler hun ej ved Sognepræstens Formaning bedrer sig, da andrages det af Sognepræsten for Øvrigheden, som straffer den skyldige efter Forseelsens Beskaffenhed, og, ifald den er grov, ganske afsætter ham eller hende fra Embedet.

²⁾ Disse Vidnesbyrd findes aftrykte i Kh. Sml. 5. IV, 295—99.

³⁾ Se ndf. S. 451—52.

II.

1. *Udtog af Mag. Kølíchens Indlæg mod Mad. Wulfs.*

Hun har tilstaaet, at hun holdt Forsamlinger i »den forgyldte Oxe«.

Da K. havde fortalt hende om det onde, som Læren om den egne Fuldkommenhed havde anrettet, sagde hun, at hun holdt ikke saadant for umuligt, saadan som andre uerfarne og uøvede Kristne; og at Geistligheden ikke vilde give den Lære Bifald, var, fordi »vi var forgivne af vor Ortodoxi«. Vor Læsen og Studeren var intet at regne mod det indre og umiddelbare Lys, som Gud kunde have meddelt Mennesket. Til Bevis havde Mad. W. sendt K. en Pakke Bibelske Sprog, hvilke (hvis han ikke tog fejl) var forklarede og udlagte af Skofikkere og deslige Folk; de havde alle til Bevis ved Slutningen af Skriftet undertegnet med deres Navne, og til hvilken Profession de hørte. »Da jeg gav min Mening derom tilkende, at jeg ikke kunde erkende det for deres eget Makværk, idet en saadan Fuldkommenhed ikke kunde formodes hos den Slags grove Folk, gav hun til Svar (hvilket jeg endnu husker meget godt efter saa lang Tids Forløb): Den Hellige-Aand var nu ikke mere forkortet, end den havde været i de apostoliske Tider, thi den samme Aand, af hvilken Apostlene blev drevne til at vidne, var nu hos andre ligesaa mægtig som forhen«.

Heraf ser K., at Mad. Wulfs har gaaet i den fanatiske Skole, hvor der læres: 1. *Distinctionem inter Clericos et Laicos non esse retinendam.* 2. *Tractationem Scripturæ Sacræ esse Partem et Functionem Sacerdotii Regalis, cujus vi etiam laicis et mulieribus administrandi potestas tribuitur.* Derfor har K. med Rette angrebet den *πρωτον ψευδος*

¹⁾ Heibergs Udtog af en tydsck Oversættelse i Wernigerode. Det samme er Tilfældet med de fleste Stykker, med Undtagelse af Nr. 3.

in contemptu ministerii ecclesiastici et defensione conventiculorum clandestinorum.

Endnu tydeligere har han set Ulykken i »Geistliche Fama«, som Md. Wulfs havde sendt ham. »Saa lille den er, saa fuld er den ogsaa af Enthusiasteri og fanatiske Drømme« —

Kbhvn. 22. Jan. 1734.

Christ. Kølichen.

2. *Uddrag af Md. Wulfs Beretning om sine tidligere Forhandlinger med Magister Kølichen.*

Hun begynder med at fortælle, hvorledes hendes Nabokone igaar, en Markedsdag, da der var mange Folk samlede, i deres Nærværelse raabte til Naboerne: »Ja, nu har Hr. Mag. Kølichen været her og bemøjet sig om Vidner mod Md. Wulfs«.

Vil fortælle Kommissionen om sine Underholdninger med Kølichen — vil blive vidtløftigt.

Begynder med for 3¹/₂ Aar siden: Kølichen kom undertiden og besøgte mig og min salig Mand og vi ham. Et Par Gange har han klaget over, at der her og der holdtes Forsamlinger. Første Gang sagde jeg, jeg vidste ikke de Steder, selv om det maaske var sket lige efter Dr. Dürhops Forklaring til 2det Bud²); anden Gang sagde han: det er vist, at det sker. Md. Wulfs: det er godt, at nogen følger Pauli Formaning i Ebr. 10,24.25. K.: Der menes i Kirken. Md. W.: I Kirken kan vi da ikke formane hverandre etc., og altsaa maa der i disse Ord ligge, at Mennesker, i Steden for at komme sammen og spille Kort etc., nu indbyrdes opbyggedes. Dette modsagde K. ikke, men begyndte efter en falsk Beretning at tale meget ilde om Grev Zinzendorf og sagde, han havde forklaret det 7de Bud

¹) Dr. Heinrich Dürkop, Sognepræst ved Petri Kirke († 2/7 1731). Det havde været ham og hans Medtjener, M. Mathias Schreiber, paalagt, at holde Foredrag for Jøderne i Kbhvn. for at bringe dem til Omvendelse. Det er vistnok et af disse Foredrag, hvortil der her hentydes.

paa den Maade: man maatte nok stjæle, naar man gav de fattige noget deraf. Md. W: Har De selv hørt eller læst det? K.: Nej, men jeg har det fra paalidelig Kilde. Md. W.: Saa døm og fordøm ikke en fremmed Tjener etc. Jeg kan vise et andet Vidnesbyrd i en lille Piece af ham, og vil han læse Rogals Brev, saa passer det paa vor øvrige Samtale — mere har jeg ikke læst, da Bogen ikke er min. Jeg sendte ham Bogen og lagde Mærke ved begge Steder.

Husker ikke, at vi har talt om Enthusiasteri og fanatiske Drømme, og at jeg skulde paaberaabt mig dem, da jeg ikke regarderer dem videre, især i Religions-Sager. Maaske kan jeg have nævnt en Drøm, da han for 10 Aar siden besøgte mig i min store Svaghed, dog kan jeg ikke huske det. Men selv om jeg ikke nærer nogen Overtro, saa har dog vel undertiden en Drøm for min egen Persons Vedkommende kunnet opmuntre mig og erindre mig om at prøve mig selv, før den blev slaaet hen i Vejret. At jeg skulde have villet hævde overfor en anden en Drøm om 6 Aar — Snak!

I den forgyldte Oxe kom Mag. K. en Morgen til mig, og da han havde endt sit Hverv, talte vi om samme Materie til Kl. 12, da han havde Begravelse.

»Jeg husker ikke, at Ordet Fuldkommenhed eller indbildt Fuldkommenhed er nævnt«. Da Md. W. glæder sig over, at K. ikke som de andre Præster sidste Fredag har smældet over Forsamlingerne, siger han, at hun nok veed, han har gjort det Fredag 8 Dage. Nej, siger hun, men hvorfor? hvortil K. svarer: »Jeg ved ikke hvad det har været for en Aand, der kom over mig« — i min skrevne Prædiken ikke et Ord derom — »men der kom ganske uventet en forbitret Aand over mig, saa at jeg blev nødt til at tale«. —

Da K. sagde, at hun vidste, han ikke syntes om Forsamlingerne, spurgte hun: hvorfor? Svar: Af saadanne Forsamlinger er alle Sekter og Vildfarelser komne. Jeg sagde: Men for at forebygge Vildfarelserne, saa vilde det være

godt, om Kristi Præster havde et ydmygt Sind, vare arbejdsomme, gik med i Forsamlingerne, eller lod de Sjæle, som vare bekymrede for deres evige Velfærd, komme til sig paa en vis Dag i Ugen; thi de Enfoldige giver ofte troligt Agt paa Prædikenerne, men begriber dem undertiden ikke rigtigt og fatter dem her og der forkert; hvor gerne ønskede da ikke saadanne Sjæle at blive bekendte med Præsten og hos ham hente sig Raad; men det vilde vel være mod deres Ortodoxi (jeg kan i Sandhed ikke huske, at jeg har sagt forgivet).

K. spørger: 1. Om enhver, der vilde, kunde gaa med til Forsamlingerne. 2. Hvad vi der tog os for?

Md. W. sv.: 1. Nej, jeg modtager ingen, uden at jeg forud veed, at vedkommende i det mindste har den redelige Intention at ville behage Gud; men saadanne er blandt os Kvinder, desværre! kun faa; ja der er større Blindhed og Uerfarenhed, end han skulde tænke. 2. Hvad vi tager os for? Der gaar vel over en Timestid hen, før vi alle bliver forsamlede, og i denne Tid, mens vi samler os, repeterer vi de Prædikener, vi har hørt siden den sidste Samling. Jeg gaar i den tyske og i Vajsenhuskirken og fortæller dem lidt af, hvad jeg der har hørt, de andre fortæller, hvad de i andre Kirker har fattet til deres Sjæles Nytte. Naar vi da alle er samlede, saa beder vi med hverandre saavel for os selv som ogsaa for alle Mennesker i alle Stænder; derpaa taler vi med hinanden om det, som kan lære os at kende Gud og os selv. I Begyndelsen talte vi først om den ene sande Gud og hans Egenskaber, især hvorledes han er Kærligheden, og forat bevise og udøve sin Kærlighed har han skabt alle Ting, ogsaa Mennesket, forat det skulde nyde hans evige Salighed. Saa sluttede vi igen med Bøn. Naar vi saa en anden Gang igen var sammen og havde forrettet vor Bøn, saa talte vi om, hvor Satan dog var listig til at vække Begær i Mennesket, saa at man vilde være mere end Gud, ja ham selv lig, hvorved Mennesket lod sig forføre til at overtræde Guds Bud,

item om Adams dybe Fald, hvorved han og vi alle i ham i Stedet for Guds Billede havde faaet Djævelens Billede, hvilket er Fjendskab mod Gud som det højeste Gode; vi blev fremmede for Livet, som er af Gud, ja endog ufornuftige, formærkede og forstokkede etc. og hvad der endnu er det allerværste, at vi ikke engang kan erkende vor Elenighed, og hvor afskyelige vi af Naturen er for den Hellig-Aand.

Videre, naar vi kommer sammen, taler vi om, hvorledes Gud som den evige Kærlighed har været betænkt paa et Middel til, at han kunde forløse os, og denne sin Kærlighed og Barmhjertighed viste han ved at give sin enbaarne Søn hen til Løsepenge for os, for atter at genoprette Guds billedet, som var gaaet tabt, og forene os med sig selv og gøre os delagtig i sin evige Salighed. En anden Gang betragter vi Kristi uendelige Kærlighed, Ydmyghed, dybe Fornedrelse og Lydighed indtil Korsets Død, ogsaa hvor fuldkomment dette store Forsoningsoffer er, og at i ingen anden uden alene i ham er Saligheden at haabe etc., for at vor Forløser kan blive os ret stor og dyrebar, og at vi maa erkende, at han er værd, at man fornægter alt for hans Skyld og agter det for Tab og Skarn at være, naar vi kun derved kan naa hans høje Erkendelse.

Undertiden tager vi ogsaa et Stykke af Luthers lille Katekismus, og saaledes, sagde jeg, fortsætter vi i al Enfold, og jeg kan forsikre, at jeg for min Del har sporet en større Nytte derved, hvilket de andre ligeledes siger, de har (om jeg har brugt netop de Ord, veed jeg ej, men det var Meningen). Saa sagde K. sagtmodig: Ja det tror jeg vel, naar det gaar saaledes til i Forsamlingerne.

NB. Denne Bekendelse skete før Forbudet mod Forsamlingerne.

K. erklærede, at Forsamlingerne dog kunde foraarsage Uro for de enfoldige — en Person der to Gange havde været i Forsamlingerne, havde fortalt K., at han var bleven urolig over den haarde og alvorlige Kristendom, som de

havde for der. — Da Personen havde spurgt, om hans Far og Mor var salige, havde de i Forsamlingen svaret: »Se at redde Dig selv«. — Da Personen havde spurgt K., om han skulde gaa i Fors., havde denne sagt Nej!

En Person, som gerne vilde være salig uden Omvendelse, raader K. til at blive borte fra Forsamlingerne, hvorfor Md. W. irettesætter ham (K.) og spørger, hvor han tør hindre Kristus i at lade sit evang. Lys opgaa for dette Menneske.

Saa fik K. (af Md. W.) nogle Breve fra Sjæle, opvakte i Holsten, om hvilke han nu skriver saa spottende. »Men dengang var Hr. Mag. ret inderlig bevæget, saa at jeg ret meget glædede mig over ham. Men jeg agter ikke at skrive, hvorledes han dengang klagede over Gejstlighedens nuværende Tilstand«.

Senere gik hun til K., der erklærede at Laici ikke kunde have skrevet saadanne Breve. Desuden spurgte han, »om jeg var af den Mening, at vi nu kunde faa Aanden ligesaa fuldkomment som i den apostoliske Tid?« »Jeg svarede: vor Forløser har erhvervet os den Hell.-Aand; men at gøre Mirakler paa en saa stor Maade behøver vi ikke. Thi nu har vi Ordet, som dengang blev skrevet ved den Hell.-Aands Drift. Men skulde vi paa en saadan Maade endnu engang have den nødvendig, saa er han endnu den samme Gud, som han dengang var, og hos ham er ikke Skygge af Omskiftelse; men ellers tror jeg, at ethvert sandt Guds Barn har Guds Aand. Paulus sætter det ogsaa som et Kendetegn paa dem, Rom. 8. Christus befaler os jo ogsaa at bede derom, lover og forsikrer ogsaa om Bøn-hørelse derpaa, og uden den Hell.-Aands Besegling og vore Synders naadige Forladelse ved Jesu' Blod og hans Fortjeneste vilde vor Tro være en død Tro og falsk Indbildning; vi kunne uden den Hell.-Aand ikke have Fred med Gud, heller ikke kalde Jesus en Herre, lade os beherske af ham, og ikke arve Guds Rige, som er Fred og Glæde i den Hell. Aand etc.«

Saadan omtrent talte jeg; nu er det fanatisk; dengang blev det ikke modsagt.

Md. W. erklærer, at hun nærer stor Ærbødighed for »en retskaffen Præst, som har Kristi ydmyge Sind i Hjer-tet« — men »hjertelig Medlidenhed« med dem, der ud-mærker sig ved »Lærdom og ved at have læst meget og flittigt«, idet hun mener, at de vanskelig naar til sand Yd-myghed.

»Hvad os angaar, saa gaar vi uden noget System eller menneskelig Visdom og Lærdom lige til Guds Ord, tror det ligesaa enfoldigt, som det staar for os; vi veed det eneste, nemlig at vi skal elske Jesus, og det er bedre end at vide alt; i Kærligheden til ham læser vi Ordet og suk-ker om, at vi derved maa naa det evige Liv og komme til Jesus, at vi maa have Livet«.

Md. W. nægter ikke det kongel. Præstedømme, men at Kvinderne skulde forvalte Sakramenterne, har hun aldrig vidst eller tænkt paa; hun har ikke engang villet døbe et sygt Barn, skønt det er tilladt, men Præsten hentedes om Natten.

»Men at bevise Kærlighed mod min arme Næstes Sjæl og at bede dem omvende sig, det har baade min Frelser og hans Apostle tilladt«.

Kbhvn. d. 24. Jan. 1734. *Maria sl. Matth. Wulffs.*

3. *Mariæ Wulfs Replique paa Mag: Kaasbølls Indlæg i Den Kongel. Commission 1734¹⁾.*

Allerydmygsteste Erklæring over de Beskyldninger, som mig d. 1ste hujus blev levered.

Hvad Forsamlinger angaar, som nu i 2 Aar formedelst en allernaadigste Kongel. Befalning har været nedlagt, og ej siden er holdet, da er det vel unødigt at bebyrde Deres Excellence og samtlige høje Herrer med noget Svar derom,

¹⁾ Efter Originalen, paategnet: Oplæst i den Kongl. Commission d. 8. Febr. A^o 1734. M. Wøldike.

helst effterdj jeg forhen har gjort dem rede derfor, men paa det øvrige er jeg skyldig at svare.

Jeg veed ikke, hvo der er min Anklager, men jeg er beknyttet, mit hierte er bedrøvedt derover, at vort kiere Kiøbenhavn har saadanne Præster, der selv skal blotte sig og give saa klarligen tilkiende, hvad deres øjemerke er. O! Gud af himlen see her till, og lad dig det forbarme!

1) Klager han: At jeg har gjort mig selv til en lære-moder i vort Israel. Det har jeg ingenlunde. Er her |: som jeg haaber :| et Guds Israel, over hvilket er Fred og Barmhiertighed, da er Eenhver af dem vel kaldet med et helligt Kald, ikke effter vore Gierninger 2 Tim. 1,9. Og da er vi vel skyldige till at antage Pauli allvorlige formaning, at I skall omgaaes, som Eders Kald er værd, med hvilket I ere kaldte. Eph. 4,1. atter taler han derom v. 4. og driver han paa det samme Col: 2,6. 7. og mangfoldige flere steder, som ej kand være de høje Herrer |: i Commissionen :| u-bekendt, og i vores gode gamle Kirke-Psalme: Gud Fader, Søn og hell. Aand etc. formaner det 12te og 13de Vers os til det samme. Alt saa har jeg ikke gjort mig selv till noget.

2) Klager han, det jeg allevegne søger at giøre tillhængere till den separate Menighed i Kiøbenhavn. Da veed jeg ej af anden fraskillelse end den, Paulus saa udførligen beskriver 2 Cor. 6 fra det 14. v. till enden, og ak! at jeg deri havde været rett troe, da skulde mit ansigt ikke beskiemmes, og enhver rettsindig Præst vilde vel glæde sig ved alle saadane Siæle, som ved Medhielpere. Endskiønt de, som betænke sig ikke rett, vilde da vel lure paa en rettfærdig, fordi han er tvertimod deres Gierninger, og er dem besværlig, naar han og kun sees. Men effterdi jeg er skyldig till at giøre Regnskab om det haab, som er i mig, vil jeg ydmygst og eenfoldigst bekiende, hvorvidt jeg i denne beskyldning har deel. Hvad vores Christelig Troe og lærdom er, da er den de høje Herrer tillfulde bekiendt, men hvor stor en Blindhed,

sikkerhed, falsk-trøst-Troe og indbildning de allerfleste mennisker gaae hen udi, det kand de ikke vide saa vel som jeg og andre i ringe stand, der omgaaes blant menige Mand. Naar jeg nu har siddet hos 2 a 3, der har villet spille Kort eller dislige, og jeg har sagt, nej, lader os kiøbe den beleilige tid; strax har det kommet dem fremmedt for, saa de har talt bespotteligen 1 Pet. 4,4 |: ti jeg negter ikke, at jeg jo i min Vankundighed har giort saadane ting med, og ved det og mere indbildt mig, jeg var en god Christen, blev heller aldrig lasted eller anklaged for slige ting :|. De har da faret fort i deres undskyldning, hvo kand være fuldkommen, være hellig? etc. vi vill blive ved den gode Luthers Troe, etc. Jeg har da ved saadan leilighed svaret: Jeg vilde ønske, I vilde prøve jer efter Luthers Catechismus, om I viide, hvad hans Troe og Lærdom er, for exempel, hvor klart har han ikke i den første artikel vor skaber till ære fremført, hvor herligen vi ere skabte, og viist med David, at hans Siel kiendte det vel; item hvor faderligen Gud forstrækker dagligen at opholde os, og hvorledes Gud gjør alt dette, uden nogen vor fortienniste og værdighed |: hvad følger :| hvorfor jeg er skyldig, at jeg derimod takker hannem, lover hannem, adlyder hans Villie allesteds og tiener hannem.

Hvorledes har I nu kundet adlyde Guds Villie, naar I aldrig har bekymret jer om at vide den? etc. Undertiden har jeg faaet til svar: det er sandt nok, jeg har aldrig vidst eller tænkt paa, at de ord stoed deri. Jeg har da svart: ja betragter da, hvorledes Luther har troet og lært, paa det I i sandhed maatte blive Luthersk og sande Christne. En anden tid har vi kundet træffe paa et andet stykke, som om den gamle Adams dødelse, og hvorledes det ny menniske igien skall opkomme og opstaae etc. Andre har nu bedre kundet undskylde sig og sagt: Jeg har et godt hierte, ingen kand kiende det uden Gud, lever jeg end ikke saa hellig, haaber jeg dog at have den rette Troe, etc. Svar: om hiertet siger Herren: hvo kand ud-

grunde det? vist nok er det, ingen kiender hiertet uden Gud, men hvoraf det er fuldt gaaer munden over, og for En, som har aabne øjne, kand I hastig forraade jer, etc. Her har jeg nu bekiendt reent, hvad min samtale kand være med folk, at jeg effter Jacobi Regel Cap. 5, v. 19.20. har søgt at opvække og advare dem, som fare vild fra sandheden. Men jeg kand ikke rose af fructen, eller at jeg har giort nogen Tilhængere.

Har jeg nu heri forset mig, burde da ikke min Anklager at kalde mig for sig, og hielpe mig till rette med en sagtmodig Aand, eller effter Christi utrækkelige Befalning, Matth. 18, v. 15.16.17. først formane mig allene, siden i eet à to vidners nærværelse, vilde jeg da ikke hørt ham, havde det da først været tid at sige det for menigheden. Men ingen af Kiøbenhavns Præster har talt med mig om saadan materie, uden allene Mag. Kølischen, som dog aldrig hverken har haft Bud effter mig, eller er kommen til mig af den aarsag, men vi ere per occasion kommen paa at tale derom.

3) At jeg maa tilholdes at sige den rette auctor for det fanatiske Skriff om de 8te Saligheder etc. Da er det en Tømmermand ved Navn Christian David, som har skreven dette Brev herind til Kiøbenhavn, ej i den mening, det skulde blive trykt, ej heller har jeg vidst, at det var i arbeide till at trykkes, førend jeg hos En saae et exemplar, som allerede var hæftedt. Jeg kand ikke begribe, hvorledes dette lille Skriff kand giøres saa farlig, da dog adskillige skadelige bøger offentlig falholdes; i dette finder man dog med Guds ord overensstemmende dyrebare sandheder om Sielenes føring paa saligheds vei, hvo der vil gjøre det till phantastisk eller till Kietterie, har vel neppe haft nogen Erfarenhed paa sin egen Siel, men er maaske endnu fremmed fra det liv, som er af Gud.

4) Beder han: jeg maa tillholdes at blive i deting, som jeg er kaldet till. Han mener muelig at ar-

beide, da kand jeg, naar det befales, skaffe vidnesbyrd om mit daglige arbeide till langt ud paa nætterne, at jeg har ved Guds faderlige forsyn og mine hænder's arbeide ernæret mine Børn med mig, saa at jeg aldrig som andre Enker har faldet een Eeniste af vore Kiøbenh: Præster besværlig : som de og selv kunde vidne :| med at søge noget for mig, naar de har haft penge at uddele, ikke har jeg engang søgt de høje Herskaber for ikke at fravende dem noget, som intet kand arbeide.

Men at han føjer til: jeg skall tillholdes at blive i mit Kald effter Pauli merkværdige Regel 1 Tim: 5,10, deri fatter jeg ikke grundig hans mening, ti kand jeg ved Guds naade bevise min troe i gode Gierninger, skeer det i stillhed, jeg søger ikke forfængelig ros, men efterdi han paastaaer vidnesbyrd derom, da vill jeg tale daarligen, og bede ham komme till mig i min Bolig, da han selv kand see og vidne, hvis¹⁾ jeg over Evne gjør mod fattige moderløse Børn; og videre prætenderer han vel ikke effter denne Regel, ti at toe de helliges fødder behøves vel ikke i disse kolde lande, hvor de ikke gaaer barfod.

Hvis¹⁾ han till slutning uddrager af dette sprog om at tale med skiælden og beskiæmmelse mod Lære-Embedet, da er det ingenlunde skeet af mig, som for Lære-Embedet har en stor estime; og at være hengiven till megen Viin, agter jeg ikke at svare paa, ti den, som applicerer dette paa mig, har ingen Ære af, at han af had digter mig noget paa, som han aldrig kand gottgiøre. Jeg vil kun erindre ham det, han af samme vers har udelukt: at gamle qvinder skulde give god lærdom. Derom beder jeg, at jeg dertill maatte voxe i vor Herres og Frelseres Jesu Christi naade og Kundskab, ja at elske Jesum, mit højeste gode, over alle ting, og at vise det i lærdom og levnet, ti at elske Christum er bedre end at vide alle ting.

Min Jesu! gjør, at det rett kand sees paa mig, hvor

¹⁾ o: Hvad.

sødt det er at elske dig, at lide med dig, at græde med dig, dog altid at fryde sig i dig. Amen!

Kbhavn d. 5te Febr. 1734. *Maria sal. Matthias Wulfs.*

4. *Udtog af Præsten E. Kaasbølls Svar til Md. Wulfs foranførte Indlæg.*

Kaasbøll vil med Vidner bevise Md. W., at hun har holdt Forsamlinger efter Forbudet for to Aar siden, og at hun er optraadt som »Lære-Moder« ved at »lære Skriften og Guds Ord«. Han vil have at vide, om hendes Kald er mediate eller immediate.

Erklærer, at det er en afgjort Sag, at der findes en »separat og afsondret Menighed i Kbhvn«. Vil bevise, at hun har søgt at vinde Tilhængere til denne. Hun har lært, at man skal tvivle om Naaden og Saligheden. Ang. Forfatteren til de 8 Saligheder siger hun kun den halve Sandhed; thi da David var her, skrev hun op, hvad han sagde; men det var hverken af det Omfang eller Indhold. Hvem har nu forøget det og lavet Fortalen? Hvem har hun givet det til Trykning uden Censur eller Approbation¹⁾; hvorfor har hun uddelt det?

Md. W. siger, hun arbejder sent ud paa Natten. Ja: hun konserverer sin Korrespondance, for at gøre Prose-lyter og styrke de vundne ved sine vidtløftige Skrivelser til forskellige Steder.

Vil ikke beskyldte hende for Drukkenskab, men antyder dog, at hun og hendes Selskab har drukket godt hos Vinhandler M. Nordrup, indtil han smed dem ud. K. taler saa om »andelig Drukkenskab«, nemlig »at være drukken af en Vildfarelsens Aand og sine egne Tanker og Indbildninger« — jfr. 1 Tim. 2,8. — K. gør Mad. Wulfs opmærksom paa, at »de gamle Kvinder« var saadanne, der var ansatte i Menigheden.

¹⁾ Se de i Kh. Sml. 5. III, 694 ff. meddelte Oplysninger om Skriftet.

5. *Udtog af Md. Wulfs Replik til Hr. Kaasbøll.*

Hun forsvarer sig imod at have holdt ulovlige Forsamlinger, men har holdt Samtaler og saa taget Biblen til Hjælp. Den separate Menighed kender hun ikke.

I min Ungdom lærte jeg af Scriver at bede, som bl. a. i en daglig Bøn anfører disse Ord: »Af alle forventede og falske Kristne vil Du, barmhjertige Gud, omvende saa mange, som kan omvendes, og ikke tillade, at Satans Rige formeres ved mange 1000de Gange 1000des Fordømmelse«. Og da jeg 1711 af Kærlighed til Gud og mine danske Venner havde verteret hans Bede-Klenodie paa Dansk, da blev Skriftet approberet af Worm og Trelund, og endnu er jeg ikke overbevist om, at den Bøn er falsk.

Hun har udenfor sin Familie kun skrevet to Breve »til Næstens Advarsel«. Beder om, at Kaasbøll maa fremlægge de Breve, han taler om.

At Forklaringen over de 8 Saligheder er ligelydende med Manuscriptet, som er kommet fra Grønland, kan jeg bevise. Fortæller om en Samtale med Chr. David, da hun drak The hos en god Ven¹⁾; de talte om de 8 Saligheder, og Md. W. refererede en Prædiken, hun havde hørt for 27 Aar siden; dernæst talte Chr. David om de 8 Saligheder. Efter sin Hjemkomst havde hun skrevet noget af det ned, men det var slet ikke, som Kaasbøll sagde, den trykte Traktat.

At hun skulde ladet Chr. Davids Breve trykke, er usandt; vil edelig bevidne, at hun aldrig har set Chr. Davids Brev el. Manuscr. til Piecen. Da Bogen var saa billig, har hun købt nogle Expl. og givet bort, men kun til saadanne, »som jeg haaber om, at Jesus allerede er bleven dem til Visdom«.

Hun har forsvaret Skriftet, »fordi Chr. Davids rene Intention, ligesom ogsaa hans Grund og Tro var mig meget

¹⁾ Md. W.s Forhold til Chr. David fortsattes, da han i Efteraaret 1735 vendte tilbage fra Grønland (s. H. M. Fenger, S. 329, hvor Wolsin skal læses Wolfen).

vel bekendt, og at hans Tro alene grunder sig paa den rette Hoved-Hjørnesteen«. K's Angreb minder hende om 1 Kor. 1,18.

K's Antagelser om hendes Nattearbejde skænker hun ham, og ang. hendes Korrespondance tillægger han hende for stor en Ære.

Med Vidner kunde hun modbevise, hvad Hr. K. siger. For øvrigt: »Min Ære maa gerne kastes i Støvet. Ak! at blot min Jesus maatte blive ret bekendt!« — — —

Kbhvn. 24. Febr. 1734.

Maria sl. Matth. Wulfs.

6. *Udtog af Md. Wulfs Svar til Hr. Chr. Reenberg's Beskyldninger.*

Reenberg skriver, at jeg saa dristig beskyldte ham for Usandhed. Ikke saa dristigt i Forhold til alle de løgnagtige Relationer, han har troet om mig.

Han har ikke bevist, at vi holdt Sammenkomst til Kl. 4 Morgen. »Det gør mig ondt for Hr. Reenberg, at han anvender sin Tid saa slet og hører paa saadanne grove Løgne«. — Naar jeg ikke har været syg, har ingen været hos mig længer end til 10 el. 10¹/₂.

Vidner faar de nok; »ti kunde der opstaa saa mange falske Vidner mod Kristus selv, hvorfor saa ikke ogsaa mod dem, der bekender ham og søger at blive hans Efterfølgere«. —

Hun haaber, at Reenberg »her i Tiden maa komme til Sandhedens Erkendelse, som er at finde i Jesus«.

Minder ham om: »den som vil lyve, maa have en god Hukommelse«. 11. Marts havde R. sagt, hun holdt Fors. til Kl. 3. Den 18. Marts til Kl. 4. »Kan nu en eneste Uge differere en Time, saa er det et Under, at det ikke allerede er steget til et højere Klokkeslag. Jeg nævner kun dette i den Hensigt, om ikke maaske Betragtningen heraf kunde aabne Hr. Reenberg's Øjne til at se, hvilken Grund hans Iver har i dette Punkt; men jeg tror vel, at han saavel som vore andre kære Præster ikke veed, hvad de

gør. Fader, forlad dem det for Kristi Skyld! De veed maaske ikke andet, end at de viser Dig en Tjeneste dermed. Ja jeg ønsker af ganske Hjærte, at Hr. R. maa faa Naade til at ydmyge sig for Herren, at hverken han eller vore andre kære Præster, sc. som mig har anklaget, maa blive revne bort nu, medens de endnu nærer i Hjertet en saadan Vrede og Had mod deres Næste, men at de maa søge ved Naaden, som er skænket os i Jesus, at redde deres Sjæle. Thi i ham er alene Salighed og Syndernes Forladelse i hans Navn at finde. Ak, at de med Alvor vilde søge at faa deres Hjerter forandrede og tro, hvad Johannes i sin Epistel 2. v. 9.10.11. siger; thi at man selv siger, at man er i en god Tilstand, det vil vel ikke alene afgøre det, men naar man kunde kende saadant paa Frugterne, hvor herligt vilde det da ikke være for dem selv, og især for deres Tilhørere, hvoraf nu en Del gaar temmelig forvirrede omkring«. — —

Maria sl. Matth. Wulfs.

Omtrent paa samme Tid, som Mad. Wulfs skrev denne sin sidste Replik mod det vældige Stormløb, som gjordes mod hende, var det, at hun i Hr. Jens Rennords Stambog indførte den varme Bekjendelse af sin Tro, der er meddelt i Kh. Sml. 3. I, 374¹⁾. Og da Kongen, under sin Rejse i Hertugdømmerne i Foraaret 1734, havde faaet Tid til at giennemlæse det store Materiale pro et contra, Kommissionen havde bragt tilveje, befalede han dennes Formand, Geh.-Raad J. L. Holstein, at tilskrive Biskop Worm: »Kongen har befaleet mig meget alvorligen, at jeg skulde tilligemed D. Højærv. se dertil, at den Sag mod Mad. Wulfs kom til Ende, saa snart muligt er«²⁾. Og da Grev Stolberg havde faaet gjenneplejet de mange Aktstykker, der til Brug for ham vare oversatte paa Tydsk, var det

¹⁾ Den paa dette Sted tilføjede Note bør udgaa som urigtig.

²⁾ Se foran, S. 355.

hans Erklæring: »Gegen Madame Wulff ist nicht das geringste zu finden«¹⁾).

Saaledes var Sagen mod hende ført til en Afslutning, der sikkert har fyldt hendes Hjerte med inderlig Taknemmelighed, efter at hun gennem Maaneder havde følt sig som et jaget Vildt.

I Efteraaret 1735 besøgte Grev Stolberg for anden Gang Kjøbenhavn. At han da har hørt »die Wulfin« baade tale og bede — uden Tvivl ved Forsamlinger i Baronesse Söhlenthals Hjem — synes at fremgaa af hvad han beretter om sine Erfaringer med Hensyn til Troslivet i Danmarks Hovedstad²⁾).

Med den Lovtale, Greven holder over Mad. Wulfs Begavelse og Trosvarme³⁾), standser hvad der f. T. er os bekendt om denne ret mærkelige Kvindes Levned⁴⁾).

¹⁾ Brev fra Stolberg til Kr. VI, dat. Wernigerode 19. Sept. 1734.

²⁾ Kh. Saml. 5. III, 794—5. 797.

³⁾ Se foran, S. 417.

⁴⁾ I •Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds• udg. af L. Bobé V, 246 findes en Notits om, at der 1731 udstedtes kgl. Tilladelse til at Enken Marie Wulfs Lig maatte begraves om Aftenen. Men, som det ovenanførte viser, levede hun flere Aar derefter. Tilladelsen maa derfor vist gjælde hendes Mands Lig. Hendes Dødsaar er næppe f. T. bekjendt.
